

Värdeform och symboliskt kapital

Ett försök att konfrontera Marx med Bourdieu

Version 2014-02-14

Donald Broady, professor emeritus, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet
donald.broady@soc.uu.se • www.skeptron.uu.se/broady/sec/

Många trodde nog att den kritik av den politiska ekonomin som odlades under det sena 1960-talet och under 1970-talet hade vissnat för gott. Men icke, nya skott har skjutit upp under de senaste 10–15 åren. Vilket öppnat nya möjligheter att utforska relationerna till andra samhällsvetenskapliga traditioner som tidigare framstått som inkompatibla med det slags vetenskap som Marx försökte åstadkomma under det sista kvartssekle av sin levnad. Det följande är en lätt bearbetad version av en uppsats presenterad 19 oktober 2013 under konferensen Marx2013 i ABF-huset i Stockholm.

Det är en ganska enkel tanke som jag här lägger fram för diskussion, nämligen att det finns överensstämmelser mellan å ena sidan vissa inslag i den så kallade nya Marxläsningen, i synnerhet den monetära värdeteorin, å andra sidan Pierre Bourdieus och hans medarbetares forskningsprogram.

Först två ordförklaringar. Med "Bourdieu & Co:s program" menar jag det forskningsprogram som utvecklades under en teoretisk fas åren kring 1970 och tog fastare form i och med de empiriska undersökningar av fält som fr.o.m. 1975 började strömma ut från Centre de sociologie européenne. Uttrycket "den nya Marxläsningen" avser en nyorientering i förståelsen av Marx kritik av den politiska ekonomin, det vill säga det stora arbete som Marx inledde 1857 och fortsatte resten av livet. Startskottet var ett antal pionjärböcker som i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet utgavs på tyska – i vissa fall översatta från olika östeuropeiska språk – och som i *Kapitalet* inklusive förarbeten och anknyttande texter lyfte fram bland annat den kategoriella framställningen (med Hegels Logik som modell) och värdeformanalysen. Ett viktigt senare inslag i den nya Marxläsningen är Michael Heinrichs plädering för en "monetär" värdeteori.

Min tanke är kort sagt att Bourdieu & Co:s program är inkompatibelt med Marx kritik av den politiska ekonomin så länge man håller fast vid den traditionella uppfattningen att en enskild varas värde bestäms av mängden nedlagt värdeproducerande arbete och att varuutbytet inte bidrar till att bestämma denna värdemängd. Enligt denna traditionella förståelse av Marx värdeteori har således priser (värdeuttrycken) och kategorin pengar inget med värdebildningen att göra. Men om – vilket är det grundläggande postulatet inom den "monetära värdeteori" som somliga av de nya Marxläsarna anser sig ha spårat hos Marx – utbytet tvärtom tillerkänns avgörande betydelse i värdeskapandet, i så fall har värdeformerna hos Marx en funktion som i någon mån liknar vad Bourdieu benämnde symboliskt kapital.¹

Vad man ska ha denna observation till vet jag inte riktigt. Själv har jag inte kommit längre än till att det är kul att, helt fristående från varandra, jämföra två olika sätt att förstå hur värde

¹ Jag har tidigare framkastat denna tanke i ett paper "Fältbegreppet som bidrag till den kritiska samhällsforskningen", konferensen Scandinavian Critical Theory Round Table No. 3, Universitetet i Oslo, 26 nov 2011.

skapas och erkänns i den rådande samhällsordningen. Att begrunda likheter och skillnader kan möjligen en liten smula bidra till att utveckla dessa forskningstraditioner var för sig. Nästa steg vore att fundera på om de har något att tillföra varandra.

Föga direktpåverkan från Marx till Bourdieu ...

Först måste konstateras att det ingalunda är fråga om direkt påverkan. I den forskning som Bourdieu och hans medarbetare och lärjungar bedrev spelade direktpåverkan från Marx kritik av den politiska ekonomin ingen nämnvärd roll. Förvisso förekom i Bourdieus skrifter och föreläsningar åtskilliga ordvändningar, tankegångar och metaforer lånade från Marx, men från just kritiken av den politiska ekonomin övertog Bourdieu & Co knappast några begrepp, undersökningsmetoder eller andra forskningsredskap av betydelse för deras eget arbete.

Detta kan i någon mån förklaras av marxismens ställning i de kretsar som Bourdieu tillhörde när han anträdde sin akademiska bana.² Det var kommunismen snarare än marxismen som spelade roll – en viktig roll – vid l'École Normale Supérieure, rue d'Ulm, under hans tid som elev vid skolans humanistiska sektion 1951-1954.³ Det franska kommunistpartiets exempellösa framgångar omedelbart efter andra världskriget (över 25 procent av rösterna) präglade fortfarande inte bara det politiska utan även det intellektuella livet i Frankrike. Emmanuel Le Roy Ladurie (Foucaults skolkamrat från Henri-IV) blev tämligen omgående efter det att han antagits till ENS 1949 sekreterare för skolans kommunistiska cell, och utövade enligt samstämmiga vittnesbörd en inkvisitorisk makt över skolkamraterna. Allra viktigast blev dock Louis Althusserns inflytande. Denne hade antagits som elev redan 1939 men tillbringat kriget i tyskt fångläger och blev, när han återvänt och blivit färdig med sin *agrégation* 1948, kvar som lärare, i funktionen som *caïman* – det vill säga anförtrodd uppgiften att drilla eleverna i filosofi inför *agrégation*-examen – vilken han skulle behålla trots erbjudanden om universitetslärartjänster⁴. Samma år blev han medlem av kommunistpartiet – som ung hade han varit glödande katolik⁵ – och förblev under många år en nyckelfigur inom PCF-miljön vid ENS⁶.

² Det mesta i detta avsnitt är hämtat från D. Broady, *Sociologi och epistemologi*, 2 uppl., Stockholm 1991, pp. 35-37, 186f, <http://www.skeptron.uu.se/broad/sep/p-broad-91.htm>.

³ För en utförlig diskussion av vad kommunismen betydde för ENS-eleverna under den period vi intresserar oss för, förra hälften av femtiotalet, se E. Le Roy Ladurie, *Paris-Montpellier. P.C.-P.S.U. 1945-1963*, Gallimard, Paris: 1982, pp. 44-131. Författaren, partimedlem åren 1949-1956 och ledarfigur inom P.C.-cellen vid École normale supérieure, rue d'Ulm, är väl skickad att beskriva denna miljö – som han i efterhand karaktäriserar som "ett andligt Gulag" (p. 77) – och de mekanismer som förvandlade en yngling ur en konservativ katolsk familj till hårdför stalinist. Om kommunismen vid ENS vid denna tid, se vidare D. Eribon, *Michel Foucault (1926-1984)*, Flammarion, Paris 1989, pp. 50-54, samt J.-F. Sirinelli, "Les normaliens de la rue d'Ulm après 1945 : une génération communiste ?", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, vol. XXXIII, octobre-décembre 1986, pp. 569-588. Den sistnämnda uppsatsen är i sin helhet ägnad frågan om kommunisternas antal och inflytande. För perioden i slutet av fyrtiotalet finner Sirinelli (*op.cit.*, p. 574) att antalet partianslutna kommunister uppgick till ett trettioal, det vill säga ungefär 15 procent av de totalt ca 200 eleverna. Därmed korrigerar Sirinelli en siffra som ofta anförts, 25 procent, men han tillade att denna lilla krets av kommunister var utomordentligt inflytelserik. Dels var kommunisterna alltifrån krigsslutet fram till början av femtiotalet den mest manstarka och homogena politiska grupperingen vid skolan (pp. 574, 583), dels var sympatisörerna talrika (pp. 576ff). Vid den tidpunkt när Bourdieu började vid skolan, 1951, var kommunisterna som mest sekteristiska; med Edgar Morins formulering talar Sirinelli om "den andra stalinistiska nedisningen" (pp. 582f).

⁴ Jfr D. Eribon, *op.cit.*, 1989, pp. 50, 154.

⁵ Jfr minnesbilderna och brevcitaten i den memoarbok som Althusserns filosofilärare i Lyon åren 1937-39, Jean Guilton, utgivit, *Un siècle une vie*. Robert Laffont, Paris 1988. Om Althusser se pp. 150-160.

⁶ Dock tycks det ha dröjt några år innan Althusser framträdde som den obestridda ledaren, jfr J.-F. Sirinelli, *op.cit.*, 1986, p. 577.

Somliga *normaliens* höll distans till partiet. Till dem hörde Bourdieu, som aldrig var partimedlem och som tillsammans med sin bästa vän från de sista åren i gymnasiet, Jacques Derrida, bildade ett slags tredjeståndpunktförening för dem som inte ville vara vare sig kommunister eller gaullister. Deras "kommitté till friheternas förvar" blev föremål för en av de bannbullor som utfärdades av Emmanuel Le Roy Laurie, den fruktade unge sekreteraren för kommunistpartiets cell vid skolan. Deras psykologilärare Michel Foucault hade redan under sitt första år vid skolan umgåtts med tankar på att ansluta sig till partiet, men hans säregna antikollektivistiska hållning – han kunde tänka sig att gå med i partiet men vägrade bli medlem av studentfackföreningen – förhindrade detta fram till år 1950. Under första hälften av femtiotalet, då Foucault således undervisade i psykologi vid ENS, samlade han kring sig en liten krets (kallad "folklore-gruppen") av kommunistiska lärjungar, bland andra Paul Veyne och Jean-Claude Passeron, med en mjukare framtoning än den officiella PCF-linjen. Foucault utträdde ur partiet 1953. När han lämnade Frankrike för att flytta till Uppsala 1955 lär han ha övergivit marxismen, vilket inte hindrade att han förblev nära vän till Althusser.⁷

Det var således marxismen i betydelsen kommunism och politiska ställningstaganden, inte i betydelsen vetenskapligt program, som präglade studerandemiljön vid ENS fortfarande under de år då Bourdieu var elev.⁸ Det dedicerade teoretiska projekt som skulle ta form kring Althusser utvecklades senare och blev bekant för en bredare publik först 1965 i och med publiceringen av *Pour Marx* och *Lire le Capital*.

Det är slående att Bourdieu i sina allra tidigaste studier behandlade just de frågor som marxisterna i Paris vid denna tid var upptagna av, rörande kolonialismens natur och revolutionens möjligheter, förhållandet mellan centrum och periferi och mellan förtryckare och förtryckta, frågan om huruvida bönderna kunde utgöra en revolutionär klass eller ej, betingelserna för klassmedvetandets utveckling, trasproletariatets ställning, övergången mellan förkapitalistiskt och kapitalistiskt samhälle, förhållandet mellan ekonomisk bas och ideologisk överbyggnad, ideologins relativa autonomi, och så vidare.

Således uppfattade Bourdieu uppenbarligen marxisternas frågor som värda att ställas. Men hans analyser och svar var avvikande. Liksom tidigare under studieåren fortsatte han att hålla distansen till den samtida franska marxismen med dess täta band till politisk aktivism och ofta till kommunistpartiet. När han 1955 och några år framåt, först som värnpliktig och därefter som etnolog och sociolog, hamnade mitt i en verklig revolution, den algeriska, fann han en verklighet som stämde dåligt överens med den franska vänsterintelligentians politiska analyser och förhoppningar. I mer eller mindre förtäckt polemik med de parisiska revolutionssvärmarna hävdade han att en realistisk uppfattning av den algeriska revolutionens möjligheter måste ta hänsyn till befolkningens traditionella värdesystem och omvälvningen av dessa.⁹ Vid denna tid var den franska marxismen tätt kopplad till det politiska livet i

⁷ Om Foucaults förhållande till PCF och marxismen, se D. Eribon, *op.cit.*, 1989, pp. 54, 70-78, 162f *et passim*.

⁸ En *normalien* av äldre årgång, Jean-Toussaint Desanti, kommunist och filosofiprofessor vid Sorbonne, vars föreläsningar vid ENS av allt att döma betydde en hel del för eleverna under den period vi här behandlar, har vittnat om att hans egen väg till marxismen från och med slutet av trettioalet gått via "den militanta praktiken (och icke den intellektuella anslutningen till de av Marx utvecklade teoretiska tillvägagångssätten) [...]" ("Postface en guise d'avant-propos", pp. 11-16 i J.T. Desanti, *Introduction à la phénoménologie*. Gallimard, Paris: 1976 [1963], citatet från p. 13.) Le Roy Ladurie, elev vid ENS under första hälften av femtiotalet, berättar att man egentligen inte läste Marx särskilt noga; möjligen kände man något till den unge Marx skrifter (Le Roy Ladurie, *op.cit.*, 1982, pp. 107f). Så torde fallet ha varit för de flesta *normaliens* ända fram till dess att Marx – och då inte ungdomsskrifterna utan *Kapitalet* – blev påbjuden läsning i och med att Althusserns projekt tog fast form i början av sextiotalet. Men inte ens då läste man Marx värst grundligt, inte ens *Kapitalet* om vi får tro Althusserns vittnesbörd i de postuma memoarerna där han berättar att han av Marx tidigare bara var bekant med ungdomsskrifterna och inte förrän 1964 på allvar tog itu med *Kapitalets* första band, samtidigt med att det seminarium under hans ledning löpte som skulle resultera i *Lire "Le Capital"* året därpå (L. Althusser, *L'avenir dure longtemps*, STOCK/IMEC, 1992, p. 139).

⁹ "Den skadligaste illusionen är utan tvekan den man kan kalla myten om den revolutionerande revolutionen, enligt vilken kriget som genom magi skulle transformera det algeriska samhället alltigenom, och till på köpet lösa alla problem, inklusive dem som revolutionen själv givit upphov till" (P. Bourdieu, "De la guerre

allmänhet och till PCF i synnerhet. Säkert fanns sociala och psykologiska förklaringar till att Bourdieu, som aldrig varit benägen att låta sig inordnas i ledet, i så hög grad undvek den marxistiska vokabulären. Senare under 1960-talet tillkom förstås en konkurrenssituation eftersom althusserianerna och Bourdieus läger tävlade om samma publik.

... som inte heller var bekant med "den nya Marxläsningen" ...

Noteringarna i förra avsnittet är till största delen återbruk från en annan framställning och syftar bara till att belägga att Bourdieu inte hämtade något nämnvärt direkt från Marx kritik av den politiska ekonomin när han och medarbetarna började utveckla den forskning som från 1964 skulle få sin hemvist vid Centre de sociologie européenne. Dessutom ville jag illustrera den franska marxismens – åtminstone den som Bourdieu hade mest att göra med – starka knytning till det politiska fältet och svaga till det vetenskapliga.

Med tanke på ämnet för vår session är det viktigt att slå fast att Bourdieu när han utvecklande sina begrepp såsom symbolisk kapital, kulturellt kapital, fält så vidare inte visste ett dugg om det utforskande av Marx kritik av den politiska ekonomin som samtidigt tog fart inom företrädesvis tyskt språkområde, med andra ord "die neue Marx-Lektüre".¹⁰ Inte heller i hans närmaste krets av medarbetare och lärjungar fanns mig veterligt någon som var rejält insatt i saken.

Du som är förtrogen med vad som menas med "den nya Marxläsningen" kan hoppa över de tre närmaste styckena. Med detta uttryck avses vanligen de strömningar från slutet av 1960-talet och framåt som ändrat förståelsen av vad Marx åstadkom under det sista kvartssekllet av sitt liv, från och med 1857. En viktig förutsättning var att ett antal av Marx manuskript eller utgivna men förbisedda texter blev tillgängliga för dem som inte hade tillgång till arkiven. Viktigast var inledningsvis det omfattande manuskript från 1857–1858 som eftervärlden givit namnet *Grundrisse*. Det hade varit tillgängligt utanför östblocket alltsedan 1953 då en utgåva publicerades i Berlin men för något bredare kretsar blev dess fulla betydelse uppenbar först

révolutionnaire à la révolution", pp. 5-13 i *L'Algérie de demain*, ed. François Perroux, P.U.F., Paris 1962, cit. från p. 5); jfr P. Bourdieu, "Logique interne de la société algérienne originelle", pp. 41-51 i *Le sous-développement en Algérie*, Éditions du Secrétariat Social d'Alger, Alger 1959, cit. pp. 50f). Som en undertext till Bourdieus analyser av samhällsförändringarna i Algeriet finns ständigt kritiken av de parisiska marxisternas politiska önsketänkande och deras idealistiska och idealiserade föreställningar om den revolutionäre bonden. Av Bourdieus analyser framgick att de mest militanta algeriska upprorsmännen med västerländska mått mått var ytterligt reaktionära. Dessutom tog han i många sammanhang avstånd från grovhuggna materialistiska förklaringar: det är, fastslog Bourdieu, en illusorisk förhoppning att tro att omvälvningen av existensbetingelserna (produktionsförhållandena och sättet att producera) automatiskt skulle leda till en avgörande förändring av attityder och ideologier (*Le déracinement*, Minuit, Paris 1964, pp. 168-170). Den materiella nödvändigheten kan visserligen tjäna som en välkommen ursäkt i de fall när människorna redan är subjektivt förberedda för en förändring, men inte ens "den mest brutala [materiella] nödvändigheten kan i sig avgöra att man överger kulturella modeller" (*op.cit.*, 1964, pp. 107f; Bourdieus exempel var här det traditionella bondesamhällets förbud mot att kvinnor utför vissa arbeten, ett förbud som kunde upphävas när bondefamiljen tvingades till en mer urban miljö och maken blev arbetslös, men åter trädde i kraft så snart de materiella villkoren så tillät).

¹⁰ Den här sortens tvärsäkra utsagor om vad som *inte* hänt brukar vara svåra att leda i bevis men i detta fall kan jag utnyttja mig själv som källa. Upptagen som jag var av de strömningar som i dag kallas "ny marxläsning" försökte jag upprepa gånger vid tiden för mina första vistelser vid Bourdieus center i början av 1980-talet att intressera Bourdieu för sådant och förhörde mig om hur mycket han kände till. Ingenting, visade det sig. Och ville inget veta heller. Annars var han väl förtrogen med många tidigare och några samtida tyska forskningstraditioner men uppenbarligen inte alls med den nya förståelse av Marx kritik av den politiska ekonomin som började vinna utbredning från och med senare hälften av 1960-talet, det vill säga just då Bourdieus egen begreppsapparat stabiliserades och ett samlat forskningsprogram tog form vid hans center.

mot slutet av 1960-talet.¹¹ Därtill återupptäcktes första kapitlet, det om varan och penningen, sådant det förekom i första upplagan 1867 av Kapitalets första bok, i väsentliga avseenden annorlunda än samma kapitel i den andra och följande upplagor. Ett tidigare inte publicerat utkast till ett kapitel "Den omedelbara produktionsprocessens resultat" som inte kom med i Kapitalets första bok blev tillgängligt i tryck 1969. Under perioden 1976–2012 publicerades inom avdelning II, *"Das Kapital" und Vorarbeiten*, av MEGA (Karl Marx Friedrich Engels Gesamtausgabe) kolossalt mycket nytt, såväl tidigare utgivna handskrifter som varianter av och kommentarer till redan publicerade texter. Det blev sammantaget 22 bokvolym, åtskilliga ganska tjocka, jämte en stor textkritisk apparat som fyllde lika många volymer. Ambitionen var att ge ut allt bevarat av Marx och Engels om kritiken av den politiska ekonomin.

Parallellt härmed växte intresset för kvalificerade tolkningar. Tidigare klarade sig experten på området normalt med så att säga en enda verkligt helig text, de tre böcker av *Kapitalet* i de av Engels ombesörjda utgåvorna (första bandets fjärde upplaga 1890 samt andra och tredje bandet 1893 resp. 1894), samma text som återutgivits i MEW och tillika förlagorna för översättningar till många språk (däribland Bohmans svenska översättning). Andra skrifter framstod som perifera. Ungefär som relationen mellan Bibeln och apokryferna eller mellan Moseböckerna och Talmud. När utgivningen av MEGA II tog fart tillkom oändligt mycket mer, skilda varianter av samma texter, möjligheter att jämföra och förutsättningar för att särskilja vad Marx skrev från vad Engels och andra utgivare ändrat, strukit och lagt till. Marxexperterna tvingas bli filologer. Jag vet inte om det är sant men det berättades när MEGA-utgåvan förbereddes i Östberlin att korrekturläsarna arbetade i par, den ene med förlagan framför sig, den andre med korrekturet, och båda med en knappål i handen: –Min nål sitter i ett "e", vilken bokstav har du?

Det pionjärbete som säkerligen betydde mest för att vända upp och ned på de traditionella föreställningarna om Marx kritik av den politiska ekonomin var Roman Rosdolskys *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen "Kapital"* i tre band från 1968. Han hade tidigt (redan 1948 uppger han i förordet) fått tillgång till ett av de sällsynta exemplaren av den första *Grundrisse*-utgåvan, utgiven i Moskva, med vars hjälp han kunde visa att Marx ofullbordade projekt *Kapitalet* inte, vilket varit den ditintills gängse förståelsen, utgick från kapitalismens synliga verkningar utan handlade om ett allmänt kapitalbegrepp, om kapitalismens inneboende väsensförhållanden, och vidare att Marx som modell för sitt sätt att utveckla kategorierna använt Hegels Logik.

I förordet noterade Rosdolsky att *Grundrisse* är ett "för den marxistiska teorin grundläggande verk som dock genom sin egenartade form och sitt delvis svårförståeliga uttryckssätt knappast är ägnat att nå fram till en bredare läsarkrets". Rosdolsky kunde inte förutse alla studiegrupper som skulle poppa upp under det närmast följande decenniet. Att tala om en folkrörelse vore en överdrift men det var ändå ett inte ringa antal studenter och yngre akademiker som ägnade mycken möda åt Marx kritik av den politiska ekonomin och inte minst *Grundrisse*.

Det var från dessa miljöer som "den nya Marxläsningen" spreds.¹²

¹¹ Den senaste och tills vidare mest definitiva utgåvan av *Grundrisse* är MEGA II/1.1 från 2006 som inom samma pärmar inrymmer det oförändrade innehållet i två separata band publicerade 1976 och 1981.

¹² En omfångsrik historik över "den nya Marxläsningen" är Ingo Elbe, *Marx im Westen. Die neue Marx-Lektüre in der Bundesrepublik seit 1965*. Akademie Verlag, Berlin 2010, ny korr. uppl. 2012.

... och länge föreföll tillvägagångssättet i Marx kritik av den politiska ekonomin oförenligt med Bourdieu & Co:s forskningsprogram ...

Förvisso intog Bourdieu redan tidigt – och höll framdeles fast vid – ståndpunkter som brukar förbindas med Marx. Han uppmärksammade materiella förutsättningar¹³, klasstrukturen, maktförhållandena, ideologin och mycket annat. Han var politiskt vänstersinnad. Men låt oss här fokusera på kritiken av den politiska ekonomin, det vill säga Marx eget unika vetenskapliga bidrag som han grep sig an mot slutet av 1850-talet. Sådant som materialismen, klassbegreppet och arbetsvärdeläran hade inte Marx hittat på.

Själv trodde jag under trettio år att den forskning som Bourdieu & Co utvecklade var fullständigt inkompatibel med den förståelse av kritiken av den politiska ekonomin som växte fram inom tyskt språkområde åren kring 1970 i spåren av pionjärarbeten av Witali Wygodski, Roman Rosdolsky, Jindřich Zelený, Hans-Jürgen Krahle, Helmut Reichelt med flera, alltså vad som sedermera kommit att kallas "die neue Marx-Lektüre".

Redan de hegelianska dragen i framställningssättet i kritiken av den politiska ekonomin – väsen/framträdelse-dialektiken och strävan att låta kategorierna utvecklas ur varandra – tycktes omöjliggöra varje försök att närma de två traditionerna till varandra. Tag *Andens fenomenologi*, som kan uppfattas som ett slags modell för de bland Marx undersökningar, exempelvis *Teorier om mervärdet*, vilka startar i ytframträdelsen. *Andens fenomenologi* tar således avstamp i den sinnliga vissheten¹⁴, det vill säga vår omedelbara uppfattning, vilken visar sig vara en så allmän kategori att den inte kan stå för sig själv utan drivs över i *die Wahrnehmung*, ("varseblivningen" eller kanske hellre "försanthållandet"), och vidare över "självmedvetandet" fram till "förnuftet", som visar sig så otillräckligt att en överindividuell ande måste överta stafettpipen. Eller tag Hegels sätt att börja sin logik.¹⁵ Här är vägen den motsatta, från väsendet till allt mer sammansatta och konkreta framträdelser. Det rena varat syntes Hegel vara en lämplig startpunkt för en logik i hans mening av spekulativ filosofi (till skillnad från den formella logiken, som väl Hegel närmast skulle klassificera som resonerande tänkande¹⁶). Men detta rena vara är vid närmare påseende ett vara utan någon som helst bestämning, ett fullständigt tomt vara, med andra ord detsamma som det rena intet. Varat och intet hänger ihop, och övergången från intet till varat är "blivandet". Därmed har Hegels framställning nått fram till det bestämda varat eller "tillvaron", *das Dasein*, som i sig innehåller både realitet och negation och som reflekterat i sig självt utvecklas till "det som är till" eller "något", *Etwas*. Att detta "något" är bestämt innebär att det är åtskilt från "något annat", som dock i sin tur är ett "något". Därför kan "något" inte stå för sig självt utan måste utvecklas vidare. Varje anhalt skärsådas och visar sig lida av inre motsägelser och tillkortakommanden, varigenom Hegel anser sig ha demonstrerat nödvändigheten av ett kliv till nästa etapp. På så vis krumbuktar sig Hegels framställning från det abstraktaste i riktning mot det något mer konkreta. Ännu är vägen lång till kategorier som "existensen", "verkligheten" och ännu längre till den konkreta värld som vi människor erfar.

¹³ Bourdieu har exempelvis uppgivit att hans tidigaste etnologiska studier i Algeriet var starkt påverkade av den materialistiska metoden i den då nyutkomna Jacques Berque, *Les structures sociales du Haut Atlas*, P.U.F., Paris 1955 (se P. Bourdieu, *Le sens pratique*, Minuit, Paris 1980, p. 9f). Därför tiden var det slaget av materialistiska metoder sällsynta inom detta forskningsområde.

¹⁴ Hegel, *Werke*, Band 3, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1970, pp. 82ff.

¹⁵ *Werke*, Band 5, 1969, pp. 82ff ("den stora logikens" framställning av läran om varat); Band 8, 1970, pp. 181ff ("den lilla logikens" framställning av dito).

¹⁶ Om Hegels åtskillnad mellan en "resonerande" hållning å ena sidan och ett "begripande" och "spekulativt" tänkande å den andra, se t.ex. *Werke*, Band 3, 1970, p. 56ff; Band 6, 1969, pp. 108f.

Rosdolsky och andra efter honom hade lyft fram Hegels logik som modellen för framställningen i *Kapitalet*. Således en direkt kollision med Bourdieus & Co:s program vars epistemologiska principer i hög grad var hämtade från franska vetenskapsfilosofer som Gaston Bachelard, Jean Cavaillès, Georges Canguilhem och deras föregångare. Bachelard avskydde den hegelska dialektiken sådan han uppfattade den. Det är oförenligt med tidsenligt vetenskapligt tänkande att tro på någon nödvändig immanent logik, att inneboende motsägelser är drivkraften och att fundamentala väsensförhållanden framträder, skiner igenom som fenomen.¹⁷ Det verkade utsiktslöst att på fruktbärande vis kombinera Bourdieu & Co:s program med en väsen/framträdelse-dialektik. Problemen kvarstod även om man inte tänker sig väsendet som naturaliserat och framträdelsena som blotta epifenomen utan följer Hegels tankegång att väsendet måste framträda, att det över huvud taget inte är något väsen om det inte framträder.

För den som ändå av någon anledning önskade gifta ihop Marx kritik av den politiska ekonomin, sådan den uppfattades fram till 1900-talets slut, med Bourdieu & Co:s program fanns några olika möjligheter, varav ingen tillfredsställande.

En möjlighet var att så att säga i stället för väsen tänka struktur, men så enkelt låter sig nog inte avståndet mellan tysk idealism och fransk durkheimianism/strukturalism överbryggas.

En annan möjlighet – den enda framkomliga vägen trodde jag under många år – var att ta fasta på Bourdieu & Co:s ambition att skapa en övergripande teori om de symboliska tillgångarnas ekonomi, med en underavdelning för sådant som hade med ekonomi i gängse snävare mening att göra, det vill säga varor och pengar och dylikt. Ekonomiskt kapital som en bland andra arter av symboliskt kapital således, och ekonomins fält som bara ett bland alla andra fält inom det som Bourdieu kallade maktens fält (dvs systemet av relationer mellan alla kapitalarter av betydenhet i samhället). Denna lösning tar egentligen tar bort allt särskiljande hos Marx kritik av den politiska ekonomin. Om man inte sörjer den förlusten är det förstås okej.

Ytterligare en möjlighet, men mer lättvindig, var förstås det välbekanta additiva tillvägagångssättet: att låta kritiken av den politiska ekonomin ta hand om utforskandet av de i snäv mening ekonomiska förhållandena, vilka således skulle undantas från Bourdieu & Co:s i övrigt heltäckande program för utforskandet symboliska tillgångar. Ekonomikritikerna får ägna sig åt sitt och sociologer och kulturforskare åt sitt. Vad man förlorade på denna arbetsdelning är dels att sociologiska undersökningar av i sväv mening ekonomiska förhållanden hamnar mellan stolarna (däribland exempelvis Bourdieu & Co:s talrika och omfattande studier av ekonomins och ekonomernas fält), dels att möjligen (men det kunde också betraktas som en styrka¹⁸) tillämpningsområdet för kritiken av den politiska ekonomin inskränks.

¹⁷ Bachelard bestred till och med att Hegel skulle vara förgrundsfiguren inom artonhundratalets rationalistiska dialektik. I stället lyfte Bachelard fram Lobatjevskij's "dialektisering" av det geometriska tänkandet. Denne Nikolaj Lobatjevskij, vars insatser Bachelard satte så högt, var den ryske matematiker som på 1830-talet samtidigt med och oberoende av ungraren Johann Bolyai visade på möjligheterna att konstruera en geometri som undvarar det euklidiska parallellaxiomet, så kallad icke-euklidisk geometri. För Bachelard framstod Lobatjevskij's insats som föredömlig eftersom den banade väg för en a posteriori-dialektik, "en dialektisk komplettering av grundläggande begrepp", en dialektik som går i närkamp med de vetenskapliga begreppen sådana de faktiskt föreligger. (G. Bachelard, "Le surrationalisme" [1936], i *L'engagement rationaliste*, P.U.F., Paris 1972, pp. 8f.) Parallellaxiomet hade genom seklerna utgjort ett av geometrins till synes orubbliga fundament, och just därför fungerade Lobatjevskij's attack så frigörande: "förnuftets verksamhet förbands med en väsentlig rörlighet, en psykisk upphetsning, en själslig glädje." Hegels dialektik är i Bachelards ögon mindre värd, det är en apriorisk dialektik som ger anden alltför stor frihet: "Den motsvarar de livlösa samhällen där man är fri att göra men inte har något att göra. Man är således fri att tänka men har inget att tänka på." (*Op.cit.*, 1972, p. 8. De två sist citerade meningarna kursiverade i originalet.)

¹⁸ Det har framförts tänkvärda argument för att kritiken av den politiska ekonomin inte handlar om allt möjligt samhälleligt utan äger giltighet uteslutande inom de sfärer som emanerar ur varuproduktion, varuutbyte osv. En i Norden inflytelserik förespråkare för den ståndpunkten var Hans-Jørgen Schanz i Århus, se dennes *Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status*, Modtryk, Aarhus 1973.

... men inslag i den nyaste Marxläsningen är inte så fjärran från vad Bourdieu & Co åstadkommit.

Den ovan beskrivna situationen gäller inte riktigt längre. Tack vare vad som förslagsvis kan kallas den nyaste Marxläsningen har fler möjligheter öppnats att diskutera relationen mellan sociologin à la Bourdieu och kritiken av den politiska ekonomin. Med den "nyaste" Marxläsningen avses de senaste 10–15 årens utforskande av kritiken av den politiska ekonomin, fortfarande med utgångspunkt i pionjärarbetena från åren kring 1970 men utan begränsning till de tolkningsramar som då erbjöds. Nu finns gott om utrymme för kättare. Det är full fart på diskussionerna inom främst, men inte enbart, tyskt språkområde. En strid ström av bidrag och debattinlägg fyller ett växande antal tidskrifter och andra fora. Den mest inflytelserike bland dessa de nyaste Marxläsarna torde vara Michael Heinrich.¹⁹

En möjlighet är att, vilket Heinrich är inne på, försöka göra sig av med den hegelska dialektiken, vilken som nämnts omöjliggjort ett närmande till Bourdieus & Co:s program.

Den möjlighet som jag själv först fastnade för var den som öppnades med Heinrichs "monetära värdeteori".²⁰ Kort sagt: så länge den marxistiska varuanalysen uppfattas så att värdet av en enskilda vara skapas genom det däri nedlagda arbete och så länge penningen betraktas en perifer kategori, ett praktiskt hjälpmedel i varuutbytet och cirkulationssfären, av intresse mest för att den fyller funktioner som bytesmedel etc – så länge finns knappast några förbindelser till analyserna av det symboliska kapitalet à la Bourdieu & Co. Konstverks värde skapas inte av konstnärens slit med färg och pensel i sin ateljé.

Däremot finns förbindelser om man tar fasta på den "monetära" värdeteori som Heinrich förespråkat, med Isaak I. Rubin, Helmut Reichelt och Hans-Georg Backhaus som föregångare. Till Heinrichs betydande bidrag hör att han ifrågasatt ambitionen att rekonstruera vad Marx menade för att i stället spåra motsägelserna i författarskapet. Marx följde så att säga flera vägar parallellt, somliga i den klassiska politiska ekonomins närhet, andra ledande till helt nya destinationer där den viktigaste var en monetär värdeteori som löser upp de klassiska politiska ekonomernas (och därmed den traditionella marxismens) arbetsvärdelära, betonar att värdesubstansen uppstår inte i varuproduktionen (vilket är den traditionella förståelsen) utan först i utbytet, och framhäver penningformen som nödvändig därvidlag. En enskild varas värdestorlek bestäms då inte av det abstrakta arbete som lagts ned i densamma. I stället måste man (vilket Marx gjorde, menar Heinrich) utgå från det samhälleliga totalarbete som producerat alla varor. Det totala värdet av denna "oerhörda varuanhopning" (med Marx ord i första meningen i första kapitlet i första boken av *Kapitalet*) kan bara uttryckas i priser, och penningen är nödvändig för att relatera enskilda varor till varandra. Värdet bestämt således först i utbytet, och penningformen måste inkluderas i värdeformanalysen.

Här närmar vi oss en förståelse som eventuellt är förenlig med Bourdieu & Co:s teori om de symboliska tillgångarnas ekonomi. Den totalmängd symboliskt kapital som, låt säga, konstverk representerar är resultat av allt arbete som lagts ned av konstnärer, gallerister som investerar i dem, kritiker som lyfter fram dem och många andra som skapat och upprätthåller konstens fält – här skulle man kunna avvika från Marx och i Bourdieus efterföljd inräkna även skikt av konstlänkare och konstkonsumenter vilkas tillägnelsearbete faktisk är värdeproducerande. Men

¹⁹ En grundsten för den nyaste marxläsningen var Michael Heinrich, *Die Wissenschaft vom Wert. Die Marxsche Kritik der politischen Ökonomie zwischen wissenschaftlicher Revolution und klassischer Tradition*, Verlag Westfälisches Dampfboot, 1999, 5 rev. uppl. 2011. Jag vill passa på att tacka Anders Ramsay som först fäste min uppmärksamhet vid att Heinrich och andra var i färd med att bidra med något nytt väsentligt till den diskussion om kritiken av den politiska ekonomin som jag trodde var insomnad.

²⁰ Se särskilt Heinrich, *op.cit.*, 2011, pp. 196ff samt en rad senare bidrag. Som tidigare företrädare för en monetär värdeteori, pekar Heinrich ut Helmut Reichelt och Hans-Georg Backhaus, ytterligare några av pionjärerna från åren kring 1970, men de "monetära" inslagen i deras interpretation av kritiken av den politiska ekonomin gick nog dåför tiden de flesta läsare förbi. Åtminstone mig.

värdet (om vi håller oss till det fältspecifika symboliska kapitalet) av enskilda konstverk (eller konstnärer) avgörs i striderna inom konstens fält.

För undvikande av missförstånd bör betonas att den monetära värdeteorin inte är av den sort som reducerar värdet till priser bestämda av den subjektiva nyttan för köparen och av tillgång och efterfrågan på marknaden. I botten finns fortfarande antagandet att det samhälleliga totalarbetet är värdeskapande.

Denna "monetära" vändning inom kritiken av den politiska ekonomin erbjuder en öppning för förhoppningsvis meningsfulla jämförelser med Bourdieu & Co:s program. Jag föreställer mig att det symboliska kapitalet i någon skepnad intar en plats att jämföras med penningformen. För att tillgångar ska kunna relateras till varandra och för att deras värde ska kunna fastställas krävs symboliskt kapital, liksom priser behövs i världen av varor. Vilken tillgång som helst (utbildning, pengar, kultiverade maner, skönhet) har verkningar som symboliskt kapital i den mån den blir igenkänd och erkänd som värdefull – det är vad som menas med symboliskt kapital. Följaktligen förekommer i studierna i anslutning till Bourdieu & Co:s program ett oräkneligt antal olika arter och underarter av symboliskt kapital.

En fascinerande men kanske alltför djärv tanke är att förstå det symboliska kapitalet som ett slags allmän värdeekvivalent jämförbar med penningkategorin i Marx framställning.

Rimligare är nog att pröva möjligheten att likna det kulturella kapitalet, alternativt det Bourdieu kallade fältspecifika kapital, vid penningen hos Marx.

Jag kan inte genomskåda huruvida Heinrich eller hans kritiker har mest rätt i fråga om Marx egentliga intentioner. Vill bara ha sagt att Bourdieu & Co:s program tycks låta sig relateras till Heinrichs interpretation av kritiken av den politiska ekonomin. Och inom "den nyaste Marxläsningen" finns andra än Heinrich som aktualiserat värdeformsanalysen, hävdat att värdet inte kan reduceras till arbetsmängd utan måste förmedlas av penningen och, i likhet med Heinrich, pekat ut Isaak I. Rubin som en viktig anfader efter Marx. Ett exempel är de traditioner som gjort kritiken av fetischismen (en fetischism som ingalunda enbart är knutet till den snävare analysen av varan och penningen etc utan bestämmande för sociala förhållanden i stort) till en grundsten i kritiken av den politiska ekonomin och därmed för förståelsen av kapitalismen – men därom vet jag inte mer än vad som stod redan i Rubins bok om den marxiska värdeteorin (tysk övers. 1973, första ryska uppl. 1924) och vad jag med Rasmus Fleischer som vägvisare hittat i Robert Kurz och hans efterföljares skrifter.

...fast olikheterna kanske är mer framträdande än likheterna.

Olikheter mellan kritiken av den politiska ekonomin och Bourdieu & Co:s program är såklart avsevärda. Vad innebär det att värden fastställs i utbyten versus att de fastställs genom erkännande? Och till skillnad från vid köp och försäljning innebär kapitalkonvertering i Bourdieus mening *inte* att de tidigare tillgångarna avyttras: när en viss examen (utbildningskapital) ger högre lön eller forskningsanslag (ekonomiskt kapital), eller när ett *beau mariage* förenar en dam ur aristokratin med en rik borgare eller en industriägars dotter med en ung akademiker med framtidsutsikter (som i fallet Durkheim), så försvinner inte de kapitalarter som konverteras.

En annan olikhet, kanske skenbar, är att kritiken av den politiska ekonomin är bunden till en historisk epok, kapitalismens. Kategorierna och tillvägagångssättet har mening bara i relation till denna epok. Bourdieu & Co:s program däremot brukar ofta uppfattas som mer överhistoriskt. Detta sistnämnda kan dock diskuteras – de olika fälten, vilka primärt definieras av var sin särskilda art av symboliskt kapital, är i högsta grad historiska företeelser. I vår del av världen torde det religiösa fältet vara mycket gammalt, det juridiska och politiska började

formas under tidigmodern tid, de naturvetenskapliga mot slutet av 1700-talet, konstens och litteraturens enligt Bourdieus historieskrivning först under loppet av 1800-talet. Man kan tänka sig ett slags de symboliska tillgångarnas utvecklade ekonomi som ingalunda funnits alltid och överallt. Tankarna leds till Marx framställning av kapitalsubsumtionen.

Alltså: i alla samhällen i alla tider har det funnits symboliskt kapital, det vill säga erkännande, prestige, renommé, anseende, heder... Däremot har inte alltid kulturellt kapital funnits och heller inte de för fälten specifika kapitalen. Denna utveckling har hittills uppfattats historiskt men i analogi med den "logiska" – till skillnad från den tidigare "historiska" – läsningen av *Kapitalet* kan man tänka sig en "logisk" läsning av Bourdieu & Co:s verk. Det har mig veterligen ingen gjort. Dags nu?

Eller kanske inte?

Den eventuella släktskapen mellan Bourdieu & Co:s program och Marx kritik av den politiska ekonomin kan inte förklaras av direktpåverkan. Det är frestande att föreställa sig att Marx och Bourdieu med hundra års mellanrum fick korn på och från olika håll närmade sig något väsentligt i hur kapitalismen/varusamhället/moderniteten är hopskruvad.